

LBRIS

We know
books

SAUL BELLOW
HERZOG

*Traducere din limba engleză
de Radu Lupan*

LITERA
București

Puțin îmi pasă dacă mi-am ieșit din minți, își spuse Moses Herzog.

Unii ziceau că-i lipsește o doagă și cândva se întreba și el dacă e în toate mințile. Acum însă, deși avea o purtare cam ciudată, era vesel, sigur de sine, cu mintea limpede și plin de vigoare. Îl apucase nebunia să scrie cui vrei și cui nu vrei. Era atât de preocupat de alcătuirea acestor scrisori, încât de la sfârșitul lunii iunie rățăcea din loc în loc cu o valiză plină de hârtii. Se cărase cu valiza asta de la New York la Martha's Vineyard, de acolo plecase imediat, după două zile luase avionul spre Chicago și de la Chicago se refugiase într-un sat din vestul statului Massachusetts. Neștiut de nimeni, scria întruna, cu frenezie, ziarelor, persoanelor publice, prietenilor și rudelor și apoi celor morți, morți puțin cunoscuți din lumea lui și în cele din urmă unor morți celebri.

Vara era în toi în Berkshires. În clădirea veche și spațioasă Herzog era singur. De obicei pretentios la mâncare, se hrănea acum cu fasole din conserve, brânză americană și pâine tăiată felii. Uneori culegea zmeură

în grădina lăsată în paragină, ridicând distrat tulpinile pline de țepi. Dormea pe o saltea fără cearșaf – vechiul pat conjugal abandonat – sau în hamac, acoperindu-se cu pardesiul. În curte îl înconjurau ierburile înalte și dese și puieți de salcâm și arțar. Noaptea, când deschidea ochii, stelele îi păreau niște prezențe aeriene. Văpăi, desigur gaze – minerale, căldură, atomi –, dar la cinci dimineața unui om întins în hamac și acoperit de pardesiu îi spuneau multe.

Când îi trecea prin minte vreo idee nouă se ducea în bucătărie, cartierul lui general, s-o aștearnă pe hârtie. Pe zidurile de cărămidă zugrăveala albă se coșcovea și câteodată trebuia să ștergă de pe masă cu mânăca murdăria de șoareci. Fără să se înfurie, se întreba de ce oare le-o fi plăcând șoarecilor de câmp atât de mult ceara și parafina. Găureau stratul de parafină cu care erau acoperite conservele și rodeau până la fitil lumânările pentru aniversări. Un șobolan intrase într-un pachet cu felii de pâine și-i rămăsese urma trupului în feliile mâncate pe jumătate. Herzog mânca resturile de pâine unse cu gem. Nu-l supăra să-și împartă hrana cu șobolanii.

În tot acest timp, o parte a minții îi rămăsese deschisă spre lumea exterioară. Dimineața asculta ciourile. Croncănitul lor aspru era fermecător. În asfințit auzea sturzii. Noaptea, o bufniță într-un hambar. Când se plimba prin grădină, înfierbântat de gândul unei noi scrisori, observa că trandafirii agățători se cățăraseră pe burlanul de scurgere a ploii sau că păsările ciuguleau în dud. Zilele erau foarte călduroase, serile

înăbușitoare și aerul plin de praf. Privea totul cu ochi atenți, dar se simțea pe jumătate orb.

Prietenul lui, fostul lui prieten, Valentine, și soția lui, fosta lui soție, Madeleine, răspândiseră zvonul că se ținise. Era oare adevărat?

Dând colțul casei pustii, își zări fața într-o fereastră plină de praf și pânze de păianjen. Arăta ciudat de senin. O rază de lumină îi cobora din mijlocul frunții spre nasul drept și buzele pline și tăcute.

Spre sfârșitul primăverii Herzog fu copleșit de nevoia de a se explica, de a se descărca, de a se justifica, de a se detașa, de a vedea mai clar, de a îndrepta unele lucruri.

În vremea aceea, predă la o școală serală din New York un curs de cunoștințe generale pentru adulți. În aprilie fusese de-ajuns de coerent, dar spre sfârșitul lunii mai începuse să o ia razna. Elevii lui își dădură seama că n-aveau să mai afle prea multe despre originile romantismului, dar că aveau să vadă și să audă lucruri ciudate. Treptat, morga academică începu să dispară. Profesorul Herzog se manifesta cu inconștienta sinceritate a unui om profund preocupat. Și spre sfârșitul semestrului, cursul lui era întrerupt adesea de lungi pauze. Se oprea murmurând: „Mă scuzați“ și își căuta în haină stiloul. Pe pupitrul care scârțâia sub apăsarea mâinii grăbite, scria pe bucățele de hârtie; avea un aer absorbit și ochii încercănați. Pe obrazul lui palid citeai totul. Judeca, argumenta, suferea, se gândea la o strălucită alternativă – era deschis, nu accepta nimic; ochii, gura lui făceau ca, fără cuvinte, totul să

LIBRIS | We know books

fie clar – dorința, intoleranța, furia violentă. Puteai vedea pe fața lui totul. Elevii așteptau trei minute, cinci minute, într-o tăcere totală.

La început notițele lui nu aveau nici o noimă. Frânturi – silabe fără nici un înțeles, exclamații, proverbe și citate deformate sau, în idișul mamei lui de mult răposate, *Trepverter* – replici care veneau prea târziu, când erai plecat oricum pe drumul rău.

Scrisese, de pildă, *Moarte – să mori – să trăiești iar – să mori din nou – să trăiești.*

Fără oameni nu-i nici moarte.

Sau: *Pe genunchii sufletului tău? S-ar putea să fie folositor. Freacă podeaua.*

Apoi: *Răspunde prostului pe măsura prostiei sale, ca nu cumva să creadă, în trufia lui, că are dreptate.*

Să nu răspunzi prostului potrivit prostiei sale, ca nu cumva să fii asemenea lui.

Alege.

Mai notase: *Văd că, după Walter Winchell, J.S. Bach își pune mânuși negre ca să compună un recviem.*

Herzog nu știa ce să creadă despre mâzgălelile astea. Se lăsa pradă emoțiilor care le inspirau și uneori se gândea că ar fi un simptom al descompunerii. Asta nu-l speria. Întins pe canapeaua din garsoniera pe care o închiriasse în Seventeenth Street, își închipuia câteodată că e o fabrică de istorii personale și se revăzu de la naștere până la moarte. Pe un petic de hârtie scrisese:

Nu pot justifica nimic.

Revăzându-și întreaga viață, își dădu seama că ratase totul. Era, cum se spune, la pământ. Dar fiindcă nici la început nu însemnase prea mare lucru, nu

UBDIS | We know books

prea avea ce să regrete. Gândindu-se, întins pe canapeaua pestilențială, la secolele al XIX-lea, al XVI-lea, al XVIII-lea, își aminti de o zicală din vremea celui din urmă, care-i plăcea:

Mâhnirea, domnule, e o formă de lenevie.

Întins pe canapea, pe burtă, continuă să-și facă socotelile. Era un om inteligent sau un dobitoc? Pentru moment nu putea pretinde că e inteligent. Poate că avusese, pe vremuri, însușirile unui om inteligent, dar preferase să fie un visător, și cei mai deștepți ca el îl dăduseră la o parte. Și mai ce? Începuse să-i cadă părul. Citea reclamele specialiștilor de la Thomas Scalp cu scepticismul exagerat al unui om a cărui dorință de a crede era profundă, disperată. Experți în probleme capilare! A... fusese un bărbat frumos. Se vedea pe obrazul lui cât de multe lovituri primise. Dar și-o căutase și-i încurajase pe cei ce l-au lovit. Asta îl făcu să se întrebe ce fel de caracter avea. După termenii la modă, era un narcisist, un masochist, un anacronist. Din punct de vedere clinic, era un depresiv, nu de tipul cel mai grav, nu un maniac depresiv. În jurul lui erau alții într-o stare mult mai proastă. Dacă erai convins, cum crede după cât se pare mai toată lumea azi, că omul e un animal bolnav, atunci el era teribil de bolnav, peste măsură de orb, nespus de prăpădit? Nu. Era oare inteligent? Intelectul lui ar fi fost mult mai eficace dacă ar fi avut o fire agresiv paranoidă, însetată de putere. Era gelos, dar nu peste măsură de competitiv, nu era un adevărat paranoic. Dar cunoștințele lui? Trebuie să recunoască acum că nici ca profesor nu era mare lucru de capul lui. Da, era serios, avea

un fel de sinceritate copilărească, dar nu era sortit să devină vreodată un tip sistematic. Începuse în mod strălucit cu o teză de doctorat: *Starea naturii în filosofia politică engleză și franceză din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*. Era autorul mai multor articole și al unei cărți: *Romantism și creștinism*. Dar restul ambițiilor lui proiecte se irosiseră unul după celălalt. În virtutea primelor lui succese nu avusese niciodată greutate în a-și găsi o slujbă sau a obține burse de studiu. Vreme de câțiva ani Narragansett Corporation îi plătise câte cincisprezece mii de dolari pentru a-și continua studiile despre Romantism. Rezultatul zăcea într-o cămară, într-o valiză veche – opt sute de pagini de expuneri haotice fără nici o unitate. I se strângea inima când se gândea la asta.

Pe podea, în jurul lui, zăceau împrăștiate petice de hârtie. Din când în când se apleca să scrie câte ceva.

Notă: *Nu acea lungă boală, viața mea, ci acea lungă convalescență, viața mea. Revoluția burghezo-liberală, iluzia schimbării în bine, otrava speranței.*

Se gândi apoi la Mithridates al cărui organism se obișnuise să asimileze otrava. Își înșelase asasinii care făcuseră greșeala de a folosi doze mici și în loc să se fie ucis, se conservase.

Tutto fa brodo.

Reluându-și examinarea, recunoscu că fusese un soț rău – de două ori. Pe Daisy, prima lui soție, o tratase mizerabil. Madeleine, cea de-a doua, încercase să-l distrugă. Deși îi iubea, fusese un tată rău pentru fiica și fiul lui. Părinților le fusese un fiu nerecunoscător. Față de țară se dovedise a fi un cetățean indiferent. Afectuos

cu frații și sora lui, dar de departe. Față de prieteni, un egoist. În dragoste, un leneș. În confruntarea cu istețimea, plicticos. Față de putere, pasiv. Cu propriul său suflet, evaziv.

Mulțumit de propria sa severitate, plăcându-i neșpus de mult asprimea și rigoarea faptică a judecăților sale, rămase întins pe canapea, fără nici un rost, cu brațele strânse sub cap, cu picioarele întinse.

Cu toate acestea, cât de atrăgători rămânem!

Tata, bietul de el, putea fermeca păsările din copaci și crocodilii din mlaștini. Și Madeleine avea mult farmec și era frumoasă, cu o minte strălucită. Valentine Gersbach, amantul ei, era un bărbat fermecător, deși într-un mod mai greoi, mai brutal. O bărbie carnoasă, părul roșu aprins care pur și simplu îi tâșnea vâlvoi din cap (n-avea nevoie de specialiștii de la Thomas Scalp). Avea un picior de lemn și mergea aplecându-se și îndreptându-se grațios ca un gondolier. Nici Herzog nu era lipsit de un anumit farmec. Dar potența lui sexuală fusese zdruncinată de Madeleine. Și fără posibilitatea de a atrage femeile, cum avea să-și revină? Și în această privință se simțea mai degrabă ca un convalescent.

Cât de mărunte erau aceste competiții sexuale!

Cu mai mulți ani în urmă, Herzog începuse cu Madeleine o viață nouă.

O răpise Bisericii; când se cunoscuseră, ea abia se convertise. Cu cele douăzeci de mii de dolari moștenite de la fermecătorul său tată, pentru a-i face pe plac noii sale soții, își părăsise postul cu totul onorabil, de profesor, și-și cumpărase o casă mare, veche, în Ludeyville, Massachusetts. În atmosfera plină de liniște a regiunii

Berkshires, unde avea prieteni (Valentine Gersbach), n-avea să-i fie greu să scrie cel de-al doilea volum despre ideile sociale ale romanticilor.

Herzog nu-și părăsise postul de profesor fiindcă nu se descurca la catedră. Dimpotrivă, avea o bună reputație. Teza lui fusese bine apreciată și fusese tradusă în franceză și germană. Cartea lui de debut, neluată în seamă la data când apăruse, figura acum pe multe liste cu lecturi obligatorii, și generația mai tânără de istorici o considera ca model al unui nou tip de istorie, „istoria care ne interesează *pe noi*” – personală, *engagée* – și care examinează trecutul prin nevoia acută de a-i descoperi legăturile cu contemporaneitatea. Cât timp fusese căsătorit cu Daisy, Moses dusesse o viață absolut obișnuită, de conferențiar universitar respectat și așezat. Prima lui lucrare arăta, pe baza unei analize obiective, ce însemna creștinismul pentru Romantism. În cea de-a doua devenise mai intransigent, mai categoric, mai ambițios. În firea lui exista, de fapt, destul de multă asprime. O voință neclintită, un talent pentru polemică, gust pentru filosofia istoriei. Căsătorindu-se cu Madeleine, dându-și demisia de la universitate (fiindcă ea socotise că trebuie să o facă) și îngropându-se la Ludeyville, el dovedea, de asemenea, gust și apetență pentru risc și extremism, pentru heterodoxie, pentru grele încercări, o atracție fatală pentru „Cetatea distrugerii”. Avea de gând să scrie o istorie care să țină seama cu adevărat de revoluții și de convulsiile de masă ale secolului XX, acceptând, asemenea lui Tocqueville, ideea dezvoltării universale și durabile a egalității condiției umane, a progresului democrației.

LIBRIS | We know books

Nu-și făcea totuși iluzii cu privire la lucrarea sa. Începuse să aibă serioase îndoieli. Ambițiile lui primiseră o grea lovitură. Hegel îi dădea multă bătaie de cap. Acum zece ani, fusese sigur că-i înțelegea ideile despre conformism și civilitate, dar între timp se întâmplase ceva. Era abătut, nerăbdător, furios. În același timp, și el, și soția lui se comportau cu totul ciudat. Madeleine era nemulțumită. La început nu voise ca el să fie un profesor oarecare, dar după anul petrecut la țară era de altă părere. Femeia se considera ca fiind prea tânără, prea inteligentă, prea plină de viață, prea sociabilă ca să se îngroape într-un colț pierdut din Berkshires. Se hotărî să-și termine studiile universitare de limbi slave. Herzog scrisese Universității din Chicago în vederea obținerii unui post. Trebuia să-i găsească de lucru și lui Valentine Gersbach. Valentine era crainic la radio, disc-jockey în Pittsfield. Nu putea să-i lase pe niște oameni ca Valentine și Phoebe singuri, surghiuniți în locurile acelea jalnice, spunea Madeleine. Aleseseră orașul Chicago, deoarece Herzog crescuse acolo și avea multe relații. Și astfel, începu să predea cursuri la Downtown College, iar Gersbach deveni director al programelor de educație la un post de radio FM din Loop. Au încuiat casa din Ludeyville – o casă de douăzeci de mii de dolari, cu cărți și porțelanuri englezești și aparate electrocasnice noi lăsate pradă păianjenilor, cârțițelor și șoarecilor de câmp – banii câștigați din greu de tata!

Herzog cu nevasta se mutară în Midwest. Dar după un an de viață nouă în Chicago, Madeleine se hotărî că, totuși, ea și cu Moses nu se pot înțelege – voia să

LIBRIS | We know
Books

divorțeze. Ce putea face, trebuia să fie de acord. Divorțul îi pricinui multe neazuri. O iubea pe Madeleine; nu putea suporta gândul de a-și abandona fetița. Dar Madeleine nu mai voia să fie soția lui și dorințele oamenilor trebuie respectate. Sclavia a dispărut.

Tensiunea celui de-al doilea divorț îl doborî pe Herzog. Simțea că se prăbușește, se face praf, și dr. Edvig, psihiatrul din Chicago care o trata și pe soția lui, a fost de părere că, pentru Herzog, cel mai bun lucru ar fi să plece din oraș. Se înțelese cu decanul de la Downtown College că va putea reveni când se va simți mai bine, și cu banii împrumutați de la fratele său, Shura, plecă în Europa. Nu toți cei amenințați de o cădere nervoasă își permit să plece în Europa ca să-și revină. Cei mai mulți trebuie să-și continue serviciul; se duc zilnic la slujbă și, ca și până atunci, merg cu metroul. Sau dacă nu, se apucă de băut, se duc la cinema și suferă. Herzog ar fi trebuit să fie recunoscător sorții. Numai dacă ești făcut bucăți, bucățele, nu există ceva pentru care să fii recunoscător. De fapt, chiar era recunoscător.

De altfel, nici în Europa nu rămase inactiv. Pe cheltuiala Narragansett Corporation, ținu o serie de conferințe în Copenhaga, Varșovia, Cracovia, Berlin, Belgrad, Istanbul și Ierusalim. Când reveni însă la Chicago în luna martie, era într-un hal fără de hal, mai rău ca în noiembrie. Îi spuse decanului că ar fi mai bine să plece la New York. În timpul șederii la Chicago nu se văzu cu Madeleine. Comportarea lui era atât de ciudată și, după părerea ei, atât de amenințătoare, încât îl anunță, prin Gersbach, să nu care cumva să se apropie de locuința ei de pe Harper Avenue. Poliția deținea